

Nijverheidsstraat 13
4261 TK Wijk en Aalburg
T.: 0031 (0) 416 - 561790
F.: 0031 (0) 416 - 561874
M.: 06 - 53388734
M.: 06 - 81788851
E.: info@rossumorgelbouw.nl
<http://www.rossumorgelbouw.nl>

Verantwoording restauratie van het in 1851 door Jan Arnold Clerinx voltooide orgel staande in de St.-Lambertus te Nederweert.

Over de geschiedenis van het instrument is jammer genoeg niet veel bekend. Datgene wat bekend is heeft R. van Dijk beschreven in zijn rapport en restauratie plan.

Het instrument is geheel gedemonteerd excl. de hoofdkas en naar de werkplaats getransporteerd. Nadat het onderzoek van de nog originele onderdelen, zijnde kas, windladen, een groot deel van het HW pijpwerk, en delen van de registermechaniek is afgerond zijn deze gegevens verwerkt, en alle bestaande onderdelen in tekening gezet. Vervolgens zijn de ontbrekende delen in de tekeningen ingevuld. Bij dit alles zijn in overleg met adviseurs, RCE en opdrachtgever beslissingen genomen betreffende de restauratie van de windladen, de aanleg van de balgen, toonhoogte en stemming.

Aanvankelijk was het de bedoeling om de dispositie van HW en Ped te reconstrueren, en de aangetroffen dispositie op het RP te handhaven, met uitzondering van het tongwerk. Tijdens het onderzoek van het pijpwerk bleek dat de tussenvelden van het RW waren gevuld met pijpen van de drie strijkers Gamba 8 vt (HW), Salicional 8 vt en de Dolce 4 vt (RP) die in 1956 waren vervangen c.q. verwijderd. De reden dat die pijpen toen zijn gebruikt als frontpijpen heeft vermoedelijk te maken met de schade die is ontstaan aan het eind van de tweede wereld oorlog is ontstaan. In het HW is in 1956 een grotendeels 19de eeuwse Gamba 8 vt geplaatst.

De voor de reconstructie van de balgen, kanalen en noodzakelijke gegevens betreffende de mechaniek en klavieren zijn van nog bestaande Clerinx-orgels in België over genomen. Tijdens het opstarten van de werkzaamheden deed er zich een zeer bijzondere mogelijkheid voor om pijpwerk van Clerinx uit bijna het zelfde jaar als het orgel van Nederweert te kunnen kopen. Het betrof de restanten van het Clerinx-orgel van Kortesseem. Na overleg met opdrachtgever en de adviseurs Rog er van Dijk en Marcel Verheggen is besloten dit pijpwerk aan te kopen en daarmee het RW weer te voorzien van pijpwerk van Clerinx. Hiermee was het ook mogelijk om de oorspronkelijke dispositie vrijwel geheel terug te brengen zodat een aanvankelijk geoffreerde tweede fase voor het RP achterwege kon blijven. Ook was zeer prettig dat collega Verschueren twee registers van Clerinx beschikbaar wilde stellen voor het pedaal zijnde de Subbas 16 vt. en de Flute 8 vt.

De HW kas was in 1956 vrijwel tegen de achter muur aangezet. Bij het RP is toen met gebruik van het hout van de achter kas van het HW een nieuwe kas gemaakt tegen het oorspronkelijke front. De pedaalladen waren ondergebracht in de nis waar oorspronkelijke de balgen hebben gelegen. Nadat de kas van het HW op de oorspronkelijke plaats is teruggezet, werd de vloer waarop de pedaalladen hebben gelegen incl. balken gereconstrueerd. De manier waarop dit oorspronkelijk was uitgevoerd kon uit sporen worden afgeleid. Daarna is de achterwand van de hoofdkas gecompleteerd met deuren en schotten. De RW kas, die behalve het originele frontraam uit 1956 dateerde, is nu aangepast. De deuren zijn voorzien van scharnieren en sloten, en het hardboard van het dak is vervangen door eikenhout. De bevestiging van het deel van de kas uit 1956 naar het front raam is in de aangetroffen toestand hersteld. Doordat de HW kas weer terug gebracht is naar de oorspronkelijke plaats, is vanuit de kerk de console van de middentoren van het HW weer in verhouding met de ronding van het RW.

De windvoorziening is geheel gereconstrueerd. Waarbij het orgel uit Rukkelingen (België, 1847) als voorbeeld is gebruikt. De maatvoering van de kanalen zijn op basis van terug gevonden resten zowel in de onderkas van het HW als bij de laden gereconstrueerd. Bij de berekeningen van het totale windsysteem is de rekenmethoden van Jan van Heurn (1804-1805) als leidraad gebruikt. Daarom zijn er 4 balgen gemaakt van 8 bij 4 ½ voet. De balgen en kokers zijn gemaakt van grenenhout. Vanuit de balgen is het hoofdkanaal naar een horizontaal kanaal gebracht en van daaruit twee kanalen naar de HW laden waarbij het kanaal aan de C kant groter is als het kanaal naar de Cis zijde. Vanuit het kanaal aan de C zijde is het kanaal naar het RW aangesloten. De tremulant is op het staande kanaal naar het RW aangesloten waarbij de tremulant van het instrument uit Tournai (België, Saint-Piat, 1867) als voorbeeld is genomen.

De gehele speelmechaniek is gereconstrueerd. Waarbij de vele orgels van Clerinx die wij bezocht hebben als voorbeeld hebben gediend. Bijzonder is geweest dat de uitsparing in de achterwand op de hoogte van de pedaalladen duidelijkheid heeft gegeven hoe de pedaalladen hebben gelegen achter het HW. Betreffende de breedte van de bakstukken heeft het enige bewaard gebleven deel (fraai gesigeneerde naamplaat) van de klaviatuur duidelijkheid gegeven. In overleg met opdrachtgever en adviseur is besloten om de oorspronkelijke pedaalomvang te respecteren en de later bij gemaakte lade fis t/m f niet terug te brengen. Dit is mede ingegeven door de informatie omtrent de oorspronkelijke ligging van de pedaalladen en de daarvoor beschikbare ruimte. Het pedaalklavier en de bijbehorende koppelingen hebben een omvang van 27 tonen (C-d') gekregen.

De registermechaniek die gelukkig voor een deel bewaard is gebleven is terug gebracht naar de oorspronkelijke maatvoering zonder vilt en kogellagers. De HW mechaniek is vrijwel oorspronkelijk. Wel zijn alle draaipunten terug gebracht naar de oorspronkelijke werkwijze. Bij het RW zijn de walsen in de HW kas oorspronkelijk, evenals een deel van de kleine ijzeren walsen bij de RW lade. De trekstangen in de kas naar het RW zijn geheel nieuw gemaakt. Bij het pedaal is uit onderzoek in de HW kas duidelijk gevonden hoe de mechaniek heeft gelopen. Er waren nog een paar afdrukken en klossen en doorvoergaten terug te vinden. Hierdoor was de pedaal registermechaniek goed te reconstrueren. Na onderzoek en herstel van de dispositie zijn de registerplaatjes gerestaureerd en waar nodig nieuw bijgemaakt. Daarna zijn de plaatjes opnieuw geschilderd op basis van de oorspronkelijke beschrifting. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door de Firma Gerard de Jongh uit Waardenburg.

Opmerkelijk is dat ondanks de moderne werkwijze van 1956 bij de andere onderdelen van het orgel er bij de windladen geen nieuwe slepen en afdichtingen zijn gebruikt. Zelfs is er geen moderne lijm toegepast. Na demontage is gebleken dat de opstelling van het pijpwerk op de HW-laden in 1956 moet zijn gewijzigd. Het groot octaaf heeft dubbele ventielen maar de pijpen stonden sinds 1956 in de bas niet meer op hun oorspronkelijke plaats. Daarnaast is de C-lade van het HW niet op de normale wijze geplaatst (bij RW en Pedaal wel). Bij de restauratie zijn de laden gedemonteerd en geheel nieuw in elkaar gelijmd met warme lijm. Bij de laden van RP en Ped zijn de sponsels gehandhaafd; bij de sterk doorgebogen laden van het HW zijn ze vernieuwd. Na restauratie zijn de laden aan onder- en boven zijde voorzien van nieuw leer. De pulpeten planken zijn hersteld en nieuwe pulpeten aangebracht. De ventielen zijn gevakt en voorzien van nieuw dubbel gelijmd leer en op de oorspronkelijke plaats in de lade terug geplaatst. Doordat de lade-volgorde is terug gebracht zijn alle conducten in het HW vernieuwd met gebruikmaking van bestaand materiaal. De vervoerstokken en pijpenplanken van zowel het HW als het RP zijn vermoedelijk in 1956 in mahonie vernieuwd vanwege de toen gewijzigde opstelling van het pijpwerk. De 'gewone' stokken zijn wel origineel. Ook bij het pedaal zijn de oude stokken nog aanwezig. Wel waren er bij de Subbas, Flute en Bombarde aan de stokken veranderingen doorgevoerd maar deze waren gelukkig goed te herstellen. Zelfs de diepte en breedte van de stevels van de Bombarde konden hieruit nog worden afgeleid. Bij de restauratie is een deel van de vervoerstokken uit 1956 in gewijzigde vorm gehandhaafd; de overige zijn in Clerinx-stijl vervangen. De pijpenplanken zijn in gewijzigde vorm gehandhaafd. De voor Clerinx normale schragen aan de uiteinden bij de pijpenplanken zijn gereconstrueerd. Alle stempels zijn nieuw gemaakt. De volgorde van de HW laden is als bijlage opgenomen bij de tekeningen.

Het pijpwerk van het HW is ondanks dat het in 1956 op een te hoge winddruk is geïntoneerd, redelijk bewaard gebleven. Ook de nog aanwezige frontpijpen van de buiten torens RW zijn in redelijke staat gebleken. Doordat na onderzoek duidelijk werd dat de tussenvelden in het RW de pijpen niet de oorspronkelijk frontpijpen zijn geweest maar uit de registers Gamba HW, Salicional RW en Dolce RW zijn gekomen is besloten die weer op hun oorspronkelijke plaats terug te zetten en nieuwe frontpijpen te maken voor de tussenvelden.

Mede doordat er gelukkiger wijze het pijpwerk uit Kortessem beschikbaar kwam heeft er een bijna volledige reconstructie van dispositie kunnen plaats vinden. Op het HW konden zodoende een Gamba 8 vt van Clerinx worden geplaatst, alsmede een Trompet 8 vt. De oorspronkelijke gambapijpen van Nederweert zijn daarbij hersteld en ingepast. De Clairon 4 uit 1956 is gehandhaafd en aangepast. In het RP zijn alle labiaalregisters geheel of grotendeels afkomstig uit Kortessem, waarbij de originele 'Nederweertse Clerinx-pijpen' van Dolce en Salicional zijn hersteld en ingepast. In het laatstgenoemde register zijn verder de al in Nederweert aanwezige 19de eeuwse pijpen (uit de in 1956 geplaatste Gamba) opgenomen. Het tongwerk van het RP bleek een enorme uitdaging. Op basis van de originele registeropschriften is het aannemelijk dat Clerinx hier een Euphone B/D 8 vt plaatste, zoals ook in Tournai (Saint-Nicolas, 1848). In Nederweert is dit register echter in 1956 verdwenen. Van Clerinx zelf bleven bleven (delen van) twee doorslaande 8 voets tongwerken bewaard, maar zowel de diameter van de bekens als de totale lengte (met name in het klein octaaf) van de pijpen maakte plaatsing daarvan in het RP van Nederweert (met een lage middenpartij) feitelijk nauwelijks mogelijk. Het overige pijpwerk zou dan immers niet meer voor stemmen en onderhoud toegankelijk zijn. Omdat er ook van de leerlingen van Clerinx geen (letterlijk) passend voorbeeld bekend is, werd uiteindelijk gekozen voor de Fagot/Clarinet 8 vt (1840) van het Van Hirtum-orgel in Hilvarenbeek. Opvallend genoeg bleek de makelij van dit register ook overeenkomsten met de werkwijze van Clerinx te vertonen.

Bij de restauratie van het pijpwerk zijn na reiniging alle pijpen nagezien op deuken. Bij de intonatie zijn de kernen gericht evenals de kernspletten, waarbij de later aangebrachte kernsteken voorzichtig zijn dicht gewreven. De gegevens van het pijpwerk zijn in een bijlage opgenomen. De winddruk is in overleg met adviseurs en RCE bepaald.

Dispositie:

Grand Orgue (II, C-g³)

Montre 8 bas / sup	Nederweert. C-E en A-c ¹ front, overige op de lade; cis ¹ -c ² met zijbaarden
Cornet	Nederweert.
Flute traversière	8. cis ¹ -h ² Nederweert, c ³ -g ³ 1956; licht conisch.
Bourdon 16	C-H en cis ¹ -g ³ Nederweert; c-c ¹ Kortessem. C-c ¹ grenen, vervolg metaal, gedekt met zijbaarden
Viol. di Gam. 8	C-H gecombineerd met Bourdon 8; d-a Nederweert, c-cis en b-f ³ Kortessem; fis ³ -g ³ 1956
Bourdon 8	C, D en Gis nieuw, Cis, Dis-G en A-c Kortessem, cis-g ³ Nederweert; C-c grenen, rest metaal, gedekt met zijbaarden
Prestant 4	Nederweert. C-A front, vervolg op de lade; B-h met zijbaarden
Quinte 3	Nederweert, C-e met zijbaarden
Flute 4	C-c ² Nederweert, gedekt met zijbaarden, cis ² -g ³ Kortessem, open, conisch
Doublette 2	Nederweert, C-H met zijbaarden
Fourniture	Vrijwel geheel Nederweert.
Trompette 8 bas / sup	Kortessem; metalen stevels, koppen en bekens; cis ³ -g ³ labiaal
Clairon 4	1956, metalen stevels, koppen en bekens; gis ² -g ³ labiaal

Positif (I, C-g³)

Prestant 4	C-A Nederweert, B-a tussenvelden, nieuw; b-g ³ Kortessem; b-cis ¹ zijbaarden
Salicional 8	C-H gecombineerd met Bourdon, c-cis Kortessem, d-a Nederweert, rest 19de eeuw; alle pijpen met zijbaarden
Bourdon 8	Kortessem. C-H grenen, vervolg metaal, gedekt met zijbaarden
Dolce 4	C 19de eeuw; D-Gis Nederweert, Cis en A-g ² Kortessem, gis ² -g ³ 1956; C-g ¹ met zijbaarden
Cornet	Kortessem.
Flutine 4	Kortessem. C-c ² gedekt met zijbaarden, vervolg open, conisch
Flageolet Sup	1 1/3. cis ¹ -c ² Kortessem, cis ² -g ³ 1956
Doublette 2	C-cis ³ Kortessem; d ³ -g ³ 1956
Basson 8 bas	nieuw naar voorbeeld Fagot 8 Hilvarenbeek (1840)
Hautbois 8 sup	nieuw naar voorbeeld Clarinet 8 Hilvarenbeek (1840); cis ³ -g ³ labiaal

Pédale (C-d¹, lade C-f)

Soubasse 16	Grenen, gedekt. Clerinx ca. 1860 uit voorraad Verschuieren
Flute 8	Grenen, open. Clerinx ca. 1860 uit voorraad Verschuieren
Violoncelle 8	Grenen, open. Nieuw, naar voorbeeld Luik, Grande Séminaire (1854)
Bombarde 16	nieuw naar voorbeeld Tournai, Saint-Piat (1867). Koppen en stevels van eikenhout bekens van grenenhout

AC. GR. ORG. au pos.
AC. PED. au gr. org.
AC. PED. au pos.
Tramlant

Winddruk: 63 mm. wk
Toonhoogte: $a^1 = 446$ Hz bij 15°C
Stemming 1/6 komma.

Wij hebben als orgelmakers een geweldig project kunnen afsluiten doordat de samenwerking met adviseurs en opdrachtgever op zeer inspirerende wijze heeft plaatsgevonden.

Wijk en Aalborg 30 Juli 2020

J.C. van Rossum